

In kracht en in kwetsbaarheid

De dubbele loyaliteit van de prediking

'Kwetsbaar duingebied – niet betreden' geeft het bordje naast de strandopgang aan. Ik mag weliswaar mijn weg vervolgen door het natuurgebied, maar het is duidelijk dat ik op de gebaande paden moet blijven. Zo niet, dan verstoort ik het kwetsbare evenwicht van groeiend helmgras, broedende vogels en het belang van de zeevering. Want wat kwetsbaar is, daar moet je van afblijven of tenminste prudent mee omgaan. Er kan iets gemakkelijk beschadigen, en dat heeft grote en blijvende gevolgen. In de gangbare terminologie van het natuurbeheer betekent kwetsbaar dan ook: in het voortbestaan bedreigd.

Wanneer we vanuit zo'n perspectief 'kwetsbaarheid' toepassen op het verschijnsel van de prediking, duiken er allerlei vragen op. Wordt prediking, het verschijnsel van de toespraak in een christelijke viering, met uitsterven bedreigd? Is de preek zelf kwetsbaar of is vooral de voorganger kwetsbaar, die als persoonlijk betrokken professional de hoorders moet zien te aan te spreken? Of zijn het juist de hoorders die in hun kwetsbare positie als luisteraar niet alleen positief geraakt, maar ook beschadigd, om niet te zeggen 'vertrapt' kunnen worden?

De gebruikte terminologie vanuit het natuurbeheer heeft voor mij niet alleen allegorische betekenis. Voor deze bijdrage ga ik daadwerkelijk te rade bij de ecologie om de term kwetsbaarheid af te bakenen en toe te passen op het 'systeem' prediking. Vervolgens kies ik drie homiletische invalshoeken om karakteristieken van kwetsbaarheid te onderzoeken: die van

de prediking, die van de hoorders en die van de professionele prediker. Ten slotte maak ik de balans op en kom tot een voorstel voor prediking in kracht en kwetsbaarheid als een herijking van het concept van de apostel Paulus in zijn brieven aan de geloofsgemeenschap in Korinthe.

Dit klinkt allemaal heel klassiek, en dat is het ook. Maar wie kracht en kwetsbaarheid écht op spanning brengt in plaats van te vluchten in het één of het ander, heeft een weg te gaan.

Kwetsbaarheid als gegeven

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw is de term 'kwetsbaarheid' ofwel 'fragiliteit' een gangbaar begrip in de ecologie. Tegelijkertijd roept het verwarring op, omdat ecologie leeft van meten is weten. Het meten van een mate van kwetsbaarheid hangt echter helemaal af van het perspectief dat je inneemt.

Kijk je bijvoorbeeld naar een natuurgebied op kleine schaal, dan kan iets kwetsbaar zijn, maar op wereldschaal weinig impact hebben.

< Aad de Haas, 'De droom van Jacob', [1948-1952]

Waar hier een plantensoort kwetsbaar is, kan deze elders weer gedijen.

En welke soorten of verschijnselen meet je precies als het gaat om kwetsbaarheid? Waar de ooievaar met beschermde status gedijt, daalt het aantal weidevogels. Telt elk soort, eerder of later in evolutionaire zin, even zwaar? En bekijken we verschijnselen vanuit het perspectief van de laatste decennia, dan geeft dat een ander beeld dan wanneer we de wording van de wereld van miljoenen jaren her erbij betrekken.

> *Zichzelf organiserende systemen zoals ons ecosysteem zijn naar hun aard bijzonder krachtig, maar ook uiterst fragiel.*

Kortom, wil je kwetsbaarheid meten, dan zijn er allerlei verschillende soorten factoren waar je rekening mee moet houden en een keuze in moet maken. Kwetsbaarheid is namelijk een eigenschap van een systeem als geheel, alsmede van onderdelen in het systeem. Een ecosysteem dat in beweging is, heeft altijd te maken met duurzaamheid en discontinuïteit, dus met verandering en transformatie.

Problematisch wordt het wanneer in het systeem als geheel zodanige verstoring optreedt, dat de dynamiek tussen continuïteit en discontinuïteit uit balans raakt en er factoren zijn die op uitsterven staan en mogelijk extra bescherming vereisen. Want: zichzelf organiserende systemen zoals ons ecosysteem zijn naar hun aard bijzonder krachtig, maar op hetzelfde moment uiterst fragiel. Nog omvattender uitgedrukt: kwetsbaarheid is inherent aan alle leven.

Prediking als ecosysteem en de roep om sterke theologie

In dit themanummer vragen we ons af hoe de theologische professional, in dit geval de prediker, het uithoudt en volhoudt op momenten dat de kwetsbaarheid van het menszijn zich aan alle kanten opdringt.

Wanneer we nu de prediking in haar context als ecosysteem zien, dan merken we allereerst op dat kwetsbaarheid niet op zichzelf bestaat, maar altijd in relatie tot kracht. Het systeem, ook van de prediking, is veerkrachtig en kwetsbaar tegelijkertijd. Het verschijnsel prediking betekent namelijk dat er wekelijks vanuit de bronnen van de geloofstraditie een actualiserend woord ten gehore wordt gebracht in een liturgische viering. Deze setting wordt gedragen door een traditie met een mate van continuïteit van bijna tweeduizend jaar.

De actualisering betekent dat er dynamiek aanwezig is en telkens opnieuw een bij de tijd gekozen toepassing ontstaat: een woord voor onderweg, een bemoediging, aansporing of confrontatie die bijdraagt aan de zingeving van het leven van de hoorders. Sterker nog: met name in de protestantse kerken wordt de prediking zélf als heilsbemiddelend aangeduid, want door de werking van de Heilige Geest kan de hoorder iets van Gods heil in de prediking ervaren.

Naarmate de preek beter aansluit bij de verstaanshorizon van de hoorders en hun levens raakt, zal de impact ervan toenemen en de preek dus als belangrijker beleefd worden. Zo kan de preek voor degenen die behoren tot de geloofsgemeenschap en regelmatig een viering bezoeken, van grote betekenis zijn als bemoediging en toerusting in hun geloof. De articulatie van het geloof met het oog op het dagelijks

leven helpt hen om hun identiteit als christen vorm te geven.

Ondanks deze betekenis voor de individuele gelovigen, staat het fenomeen van de preek als zodanig onder grote druk, alleen al omdat het bijwonen van liturgische vieringen voor het grootste gedeelte van de bevolking in Nederland niet tot hun levenspraktijk behoort. De preek bereikt simpelweg maar weinig mensen. Wanneer we inzoomen op het verschijnsel zelf, kunnen we vanuit de homiletiek allerlei risicofactoren noemen die maken dat de prediking kwetsbaar is, de preek haar doel kan missen en in feite betekenisloos wordt.

Wanneer we uitzoomen, lijkt het verschijnsel

> *Zien we de kwetsbaarheid van onze eigen geloofssystemen onder ogen?*

van de prediking exemplarisch voor het christelijk geloof als zodanig. In de vrije marktcultuur waarin we in West-Europa leven, geldt dat elk systeem de eigen waarde moet zien te bewijzen om te overleven. Lange tijd heeft het christendom een beschermde status gehad met welhaast een monopolie op zingeving. Die tijd is voorbij en dat betekent in een neoliberale samenleving dat er een *survival test* rest.

Gaat het christendom zich aanpassen aan nieuwe tijden en hoe dan? En doet de prediking daarin mee en verandert zij ook in een samenleving die in elk geval in communicatief en religieus opzicht sterk verandert? Of kan de prediking alleen voortbestaan dankzij beschermende maatregelen, vanwege de status van kwetsbaar erfgoed of vanwege onopgeefbare waarde voor de hoorders?

Laten we daarbij bedenken, dat een accen-

tueren van kwetsbaarheid veelal voortkomt uit de confrontatie met eerder verloren gegane eigen kracht of met het opkomen van tegenkrachten. Binnen een systeem geldt dan het overwinnen van kwetsbaarheid of het transformeren van kwetsbaarheid in hernieuwde onkwetsbaarheid als het ultieme doel. In de theologie denken we wellicht dat niet het overwinnen, maar het aanvaarden van kwetsbaarheid en ermee om kunnen gaan het hoogste doel is.

Maar zou het niet zo kunnen zijn, dat in de zo nu en dan gehoorde roep om robuuste theologie en om sterke prediking ook restauratieve tendensen hoorbaar zijn? Zien we de kwetsbaarheid van onze eigen geloofssystemen onder ogen of is juist het benoemen van de kwetsbaarheid een poging om die met hand en tand te bestrijden en verloren kracht, positie en zekerheid op een nieuwe manier te verwerken?

Laten we met deze vragen kijken naar het verschijnsel prediking en de positionering van de hoorders en predikers en naar de kansen voor eigentijdse prediking.

De kwetsbaarheid van de hoorders

In de laatste twee corona-jaren heb ik veel preken beluisterd en bestudeerd. Een oppervlakkige indruk hiervan leert me, dat er vooral veel vertroosting is gepreikt en de menselijke kwetsbaarheid weliswaar erkend, maar in feite ook tegengesproken is. Het viel waarachtig ook niet mee om aanvankelijk de angst en ontredning en later de eenzaamheid en eindeloze maatregelen tijdens de coronapandemie uit te houden.

Voor christenen was er de verlieservaring van het niet meer live kunnen bijwonen van

vieringen. Ondanks de ontdekking van de waarde van internetvieringen en livestreams, bleef er telkens gememoreerd worden aan het échte samenzijn als doel, waarbij de viering via het internet uiteindelijk toch moeilijk anders dan surrogaat kon worden gezien.

> De erkenning dat het 'ik' van de prediker ertoe doet, is een belangrijk theologisch en communicatief principe.

In protestantse kringen werden preken wel korter en verschoof het belang van bijbeluitleg iets ten gunste van de expliciete aansporing en bemoediging voor het dagelijks leven. De hoorders werden verondersteld kwetsbaar te zijn, slachtoffers van de situatie. Preken kregen als thema 'moed' en 'hoop', zeker toen ook nog eens de oorlog in Oekraïne uitbrak. Feitelijk werd daarmee een tegenwicht geboden tegen de gevoelde kwetsbaarheid. Daartegenover werd de kracht van God, de trouw van God, de belofte van de heilige Geest en de opstanding uit de dood met kracht verkondigd. Met name in de Passietijd werd het lijden van Christus voelbaar verbonden met het lijden van de mensheid onder de pandemie.

Maar of de theologische antropologie, de visie op de mens en haar kwetsbaarheid, daadwerkelijk veranderd is, dat is de vraag. Kwetsbaarheid bleek vooral afhankelijkheid, van de omstandigheden en van God. Dat is niet nieuw, maar wellicht meer geaccentueerd. Of het ook leidde tot prediking waarin de mens opgeroepen werd om vanuit kwetsbaarheid het leven te veranderen, is de vraag.

Het lijkt opvallend dat aan het begin van de pandemie nog wel sterke geluiden klonken die

de hoop op een transformatie van levensstijl, ofwel bekering tot God en elkaar, verwoorden. Maar het lijkt alsof die geluiden uiteindelijk gesmoord zijn in restauratieve tendensen en dankbaarheid dat het gewone leven weer 'normaal' werd. Een gevoelde noodzaak dat kerkzijn anders moest worden en vieringen na corona nooit meer hetzelfde zouden zijn, werd gaandeweg teruggebracht tot het benutten van verworven technische mogelijkheden. Overheersend leek de verontrustende vraag of de mensen nog wel 'terug' zouden komen naar de vieringen.

Kortom, als we kijken naar het systeem prediking vanuit de hoorders dan is de vraag of de alom gevoelde kwetsbaarheid theologisch geleid heeft tot werkelijke doordenking of toch vooral tot het herhalen van het theologisch paradigma van leven uit vertrouwen op God. Een kleine bijzonderheid is wel dat de *agency* van de hoorders zelf ten opzichte van de prediking is toegenomen. Anonieme deelname via internet is mogelijk, de hoorder zelf heeft timing en aan- en uitknop in eigen hand.

De kwetsbaarheid van de prediker

De prediker is personificatie van macht en kwetsbaarheid tegelijkertijd. De prediker heeft de macht van het woord en vanouds via het ambt ook een zeker gezag. Tegelijkertijd is het gezag aangevochten. Ambtelijk gezag wordt in de samenleving breed gewantrouwd en de professionele deskundigheid om het leven te duiden en te inspireren, brengt de prediker tegenwoordig in concurrentie met tal van andere media die informatie, zingeving en een goed woord of goed religieus gevoel bieden.

In de homiletiek is de erkenning dat het 'ik' van de prediker ertoe doet, een belangrijk theologisch en communicatief principe.

Theologisch omdat in de communicatie de persoonlijke aanspraak en roeping er toe doen. Communicatief omdat het 'ik' durven zeggen in de preek, betekent dat er ruimte ontstaat voor de hoorder om zich te verhouden tot het 'ik' van de prediker en dat de uitnodiging erin besloten ligt om als hoorder zelf vanuit de eigen persoon in dialoog te gaan met de inhoud van de preek en/of de prediker. Dan ontstaat er niet een autoritatief opgelegde erkenning van de aanspraak van de prediker, maar erkenning van hetgeen de prediker qualitate qua en qua persoon inbrengt.

> *De nar die zichzelf op het spel zet en in alle kwetsbaarheid de toeschouwers een spiegel voorhoudt.*

In de postmoderne tijd lijkt het dus vooral te gaan om de authenticiteit van de prediker die gezag verwerft door daadwerkelijk theologische deskundigheid, empathie, praktische wijsheid en congruentie in doen, denken en handelen. En daarbij is enig charisma onontbeerlijk. Het gezag van de prediker blijft echter altijd kwetsbaar en kan zomaar verdwijnen. Immers, de authenticiteit die van de prediker verlangd wordt, vraagt erom dat de prediker de grens tussen de publieke ruimte en de private ruimte flexibel kan hanteren en niet bang is om iets van het persoonlijk leven te delen en zich kwetsbaar op te stellen, maar ook de uitdaging aanvaardt om zich in relatie tot het publieke domein te uiten. Tegelijkertijd is dat extreem kwetsbaar, zeker waar het internetuitzending betreft. Via online uitzendingen van preken kunnen ongelukkige uitingen van predikers gemakkelijk viraal gaan en leiden tot misverstanden en diskwalificatie van situaties, personen en prediker.

Als het gaat om kwetsbaarheid is het interessant dat er de laatste decennia in de theologie steeds meer aandacht is gekomen voor de metafoor van de prediker als clown, als de nar die vanuit een buitenstaandersperspectief zichzelf op het spel zet en daarmee in alle kwetsbaarheid juist de toeschouwers een spiegel voorhoudt. Deze metafoor van de clown rust in het theologisch principe dat God zelf in het kwetsbare leven van mensen heeft willen delen via de persoon van Jezus Christus en daarmee de geschiedenis een onverwachte wending en verrassend nieuw perspectief heeft gegeven.

De figuur van de clown is dan ook uitermate geschikt om zowel de tragiek en de kwetsbaarheid van het leven te personificeren, alsook de vrolijke moed, de hoop die van buiten komt, en de dwaasheid die vereenzelvigd kan worden met de dwaasheid van het Evangelie zoals de apostel Paulus daarover schrijft in de eerste Korinthebrief. In Nederland toonde Henk van der Meulen met zijn recente boek *De dwaasheid van de prediking* op overtuigende wijze hoe Paulus juist zijn kwetsbaarheid inzet als kracht, verwijzend naar de dwaasheid en kracht van het kruis van Christus. Ook hier zien we dat kwetsbaarheid en kracht niet los van elkaar, maar juist complementair aan elkaar ingezet worden.

Nu is er nog wel één aspect dat genoemd moet worden als het gaat om de kwetsbaarheid van de prediker: namelijk gender. Predikers, juist ook vrouwen, worden telkens weer geconfronteerd met beelden en verwachtingen van predikers die helemaal niet kwetsbaarheid, maar juist mannelijke kracht en stemgeluid uitstralen. De vrouwelijke studenten theologie die wij opleiden, krijgen allemaal te maken met commentaar op uiterlijk, op hun stemgeluid, op hun 'vrouwzijn'. Hun lichamelijke presentie

wordt gethematiseerd, zo niet geproblematiserd. In een rol waarin belichaming cruciaal is voor het geloofwaardig kunnen vertolken van het woord, is dat een extra uitdaging. De gehele #MeToo beweging laat zien hoezeer het vrouwelijk lichaam niet alleen kwetsbaar,

> **Het gaat om de dynamiek van kracht en kwetsbaarheid in de prediking.**

maar ook vaak bedreigd en geschonden wordt. Kwetsbaarheid vraagt allereerst om er te mogen zijn – met heel je lichaam, al dan niet in verhullende ambtskleding. Pas wanneer die veiligheid gewaarborgd is, kan er ook kwetsbaarheid getoond worden.

Pas op – breekbaar!

Niet voor niets is het nummer van Sting 'Fragile' een populaire song in zogenaamde Top2000-kerkdiensten. Het lied herinnert eraan 'how fragile we are', en deze universele betekenis sluit aan bij het algemeen gevoel van kwetsbaarheid en contingentie waarmee elk mens bij onregelende gebeurtenissen moet dealen. In de christelijke prediking is dit beeld eveneens herkenbaar. De mens is immers kwetsbaar en op bepaalde momenten is dat extra voelbaar. Het lijkt erop alsof we ons dat in deze tijd van pandemie, klimaatcrisis en oorlog opnieuw realiseren. Pas op – we zijn breekbaar!

Als we de balans opmaken, zien we dat de prediker dat gevoel moet adresseren en verbinden met de verkondiging. Daarbij is de prangende vraag welk theologisch perspectief geboden wordt. Hoe kwetsbaar acht de prediker de inhoud van de boodschap van het evangelie. Hoe kwetsbaar is God zelf eigenlijk?

In de prediking komt het er dan op aan voor de prediker om de paradox van de zwakte en van de kracht van het evangelie in gesprek te brengen. Wellicht zoals Paulus die verwoordt in 2 Korinthe 4:7-15 waar het evangelie als een schat in aarden pot omschreven wordt. Pas op – ook het evangelie zelf is breekbaar en kan zomaar gemankeerd worden. Dat vraagt om zorgvuldig spreken.

De manier waarop Paulus omgaat met zijn eigen kwetsbaarheid en die niet alleen retorisch maar ook belijdend inzet, vormt daarvan een mooi voorbeeld. De prediker van 2 Korinthe heeft weet van de eigen kwetsbaarheid, maar weet zich van binnenuit bemoedigd met innerlijke kracht. Deze balans tussen kracht en kwetsbaarheid is ook essentieel voor het spreken en preken in onze tijd.

David Lose heeft in zijn *Confessing Jesus Christ* aangegeven hoe het preken gestalte kan krijgen in een postmoderne tijd. Hij betoogt dat op overtuiging gerichte prediking en machtswoorden alléén hun tijd gehad hebben. Tegelijkertijd is alleen slechts privaat, persoonlijk getuigenis te 'dun' om de claims van het evangelie recht te doen. Vandaar dat hij pleit voor prediking die zowel een gelovige identiteit voorleeft en aanbiedt alsook voldoende ruimte laat voor kritische distantie en vragen.

Zo'n type prediking gebruikt taal waarin aan vier dimensies recht wordt gedaan.

- De taal is ultiem en durft getuigen van waarheid die groter is dan onszelf.
 - Deze taal is ook urgent, ze adresseert waar het werkelijk om gaat in het hier en nu.
- Deze beide taalvormen helpen de gemeente om een geloofsverstaan vrijmoedig te articuleren en een gelovige identiteit te vormen. Om echter te voorkomen dat dit tot alleen tot

autoritatief spreken zou leiden, voegt Lose nog twee dimensies toe: relationaliteit en kwetsbaarheid.

- Relationele taal bekommert zich om de mens en de situatie zelf, en zet ook zichzelf op het spel.
- Kwetsbare taal realiseert zich dat ze vrijmoedig spreekt, zonder direct de realiteit waarnaar ze verwijst te kunnen bewijzen.

Dat is vertrouwensvolle taal, die ruimte laat voor vragen en afwijzing. Dat is inderdaad kwetsbaar, maar schept communicatieve, uitnodigende ruimte. Precies dat doet een prediker als bijvoorbeeld de veel geciteerde Nadia Bolz Weber, die haar krachtige boodschap en haar persoonlijke geraaktheid met elkaar in gesprek brengt in de preek. Het geheim ervan is dat zij niet alleen van kracht naar kwetsbaarheid gaat of andersom, maar dat de combinatie het getuigenis zelf wordt.

Samenvattend: het gaat om de dynamiek van kracht en kwetsbaarheid in de prediking. Daarbij lijkt het voor de professionele prediker vooral van belang om het systeem als geheel te overzien, om niet te vluchten in eenzijdigheden van kracht óf kwetsbaarheid, maar om zich theologisch en existentieel uit te laten dagen tot het spreken in een veilige, maar spanningsvolle ruimte, waar én kracht én kwetsbaarheid beide klinken. <

Literatuur

- Lose, D.J. (2003). *Confessing Jesus Christ. Preaching in a Post-modern World*. Grand Rapids: William B. Eerdmans.
- Meulen, H. van der (2021). *De dwaasheid van de prediking. Over de prediker als wijze dwaas*. Utrecht: Eburon.
- Nilsson, N., Grelsson, G. (1995). The fragility of ecosystems: a Review. In: *Journal of Applied Ecology* 32, 677-692. The Fragility of Ecosystems: A Review on JSTOR (accessed 1/5/2022).

Collectie Aad de Haas in SCHUNCK Museum

SCHUNCK Museum, gevestigd in het Glaspaleis in Heerlen, bevat meer dan 300 werken (schilderijen, tekeningen, monotypen en grafiek) van Aad de Haas (1920-1972). Aad de Haas overleed op 51-jarige leeftijd en liet een groot oeuvre na van werken in verschillende technieken en stijlen, die herkenbaar zijn unieke beeldtaal en de voor hem belangrijke universele thema's weerspiegelen. Religie, lijden, macht, verleiding en erotiek zijn terugkerende thema's in zijn werk, die dikwijls verweven worden met ervaringen uit zijn persoonlijke leven. Het werk van De Haas houdt de samenleving als het ware een spiegel voor: uit zijn kunst spreekt een geweten.

<https://www.schunck.nl/nl/museum/over-ons/collectie/collectie-aad-de-haas>